

Cuprins

CAPITOLUL I. CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE PRIVIND	
CĂILE DE ATAC.....	7
I. Definiție. Categori	7
II. Funcțiuni ale căilor de atac. Tendințe recente.....	8
III. Elemente de ordin istoric privitoare la căile de atac.....	12
1. Dreptul roman.....	12
2. Perioada medievală.....	16
3. Perioada modernă.....	19
4. Codificările.....	20
IV. Procedura civilă română.....	22
1. Reglementări moderne.....	22
2. Codul de procedură civilă din 1865.....	24
3. Perioada socialistă.....	28
4. Tranziția (perioada 1993-2013).....	32
CAPITOLUL II. REGLEMENTAREA CĂILOR DE ATAC	
ÎN NOUL COD DE PROCEDURĂ CIVILĂ (NCPC).....	37
I. Aspecte generale.....	37
1. Noi curente în dreptul procesual civil și soluțiile adoptate de NCPC.....	37
2. Reguli generale prevăzute de NCPC în materia căilor de atac.....	40
II. Apelul.....	42
1. Considerații generale.....	42
2. Caracterele apelului.....	47
3. Condițiile apelului.....	73
4. Formele apelului.....	82
5. Procedura de soluționare a apelului.....	84
III. Recursul.....	105
1. Preliminarii.....	105
2. Formele recursului.....	106
3. Caracterele recursului.....	107
4. Obiectul recursului.....	110
5. Subiectele recursului.....	112
6. Motivele de recurs.....	112
7. Procedura.....	120
IV. Contestația în anulare.....	139

6 | Reglementarea căilor de atac în dreptul procesual civil

1. Considerații preliminare	139
2. Subiecții contestației	140
3. Obiectul și formele contestației.....	141
4. Contestația în anulare obișnuită	142
5. Contestația în anulare specială	146
6. Procedura contestației în anulare	154
V. Revizuirea	159
1. Considerații introductive	159
2. Caractere și particularități	159
3. Subiecții revizuirii	160
4. Obiectul revizuirii	160
5. Inexistența unor condiții speciale de admisibilitate.....	162
6. Motivele de revizuire.....	162
7. Procedura revizuirii	167
VI. Recursul în interesul legii	171
1. Considerații generale.....	171
2. Procedura recursului în interesul legii	172

CAPITOLUL III. REGLEMENTAREA CĂILOR DE ATAC ÎN DREPTUL COMPARAT.....	176
I. Introducere.....	176
II. Franța	176
III. Germania	213
IV. Italia	232
V. Spania	246
VI. Olanda	262
VII. Anglia	266
VIII. Danemarca	286
IX. Elveția	288
X. Finlanda.....	293
XI. Ungaria.....	297

Sebastian Spinei

**Reglementarea căilor de atac
în dreptul procesual civil**
– Drept român și drept comparat –

Universul Juridic
București
-2013-

Capitolul I

Considerații introductive privind căile de atac

I. Definiție. Categori

În general, căile de atac pot fi definite ca fiind instrumente care permit înlăturarea sau corectarea erorilor săvârșite în cursul procesului ori conținute în hotărâre.

Aceste greșeli pot fi¹ greșeli de judecată (privind stabilirea faptelor sau aplicarea legii) sau de procedură, greșeli datorate instanței sau părților² ori independente de orice culpă³.

Dreptul procedural a dezvoltat remedii distincte pentru diferitele categorii de greșeli care pot apărea în activitatea de judecată.

Căile de atac pot fi sistematizate după mai multe criterii, respectiv cel al accesibilității acestora (din punct de vedere al subiecților și obiectului), cel al instanței sesizate și al puterilor de control ale acesteia, cel al posibilității punerii în executare a hotărârii atacate etc.

Dreptul procesual contemporan cunoaște astfel, după asemenea criterii, clasificări care împart căile de atac în căi ordinare și extra-ordinare, comune și speciale, ierarhice și non-ierarhice, de reformare (ori substitutive), anulare⁴ (ori rescindente⁵) și retractare, suspensive și nesuspensive de executare etc.⁶

¹ A se vedea P.E. Herzog, D. Karlen, *Attacks on Judicial decisions*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) – Tübingen; M. Nijhoff – The Hague, Boston, London, 1982, p. 4.

² Posibilitatea depunerii de înscrisuri noi în apel ori recurs semnifică faptul că soluția greșită nu este imputabilă instanței, ci părților. În unele sisteme, nu sunt permise în căile de atac probe noi, neadministrare în instanța anterioară din culpa părții (a se vedea, *i.a.*, P.E. Herzog, D. Karlen, *op. cit.*, p. 21, 22 și 32).

³ Este cazul pierderii fundamentului juridic (motiv de recurs în dreptul francez) sau situația în care soluția este schimbată în calea de atac urmare administrării unor probe noi.

⁴ A se vedea, *i.a.*, N. Fricero, P. Julien, *Droit judiciaire privé*, LGDJ, Paris, 2009, p. 376 și 377.

⁵ A se vedea Em. Dan, *Codul de procedură civilă adnotat*, Atelierele Grafice Socec & Comp., București, 1910, p. 369 și 370; a se vedea și *infra, Italia*.

⁶ A se vedea *infra, Apelul*, pentru o dezvoltare a acestor clasificări. A se vedea și I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, Ed. All Beck, București, 2005, p. 121 și 122; I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 627-630.

II. Funcțiuni ale căilor de atac. Tendințe recente

Căile de atac îndeplinesc importante funcțiuni în procesul civil.

Ele servesc atât interesul privat al părților, permițând corectarea greșelilor care le prejudiciază nemijlocit pe acestea, dar și interesul general al societății.

Interesul general reclamă și el, pe de o parte, corectarea erorilor din hotărârile judecătorești, pentru menținerea unui climat de securitate și încredere în justiție¹.

Pe de altă parte, interesul general al societății mai este servit și prin asigurarea unei jurisprudențe uniforme, a predictibilității² și consistenței³ justiției. Căile de atac îndeplinesc această funcțiune, cu precădere cele judecate de instanțele supreme⁴. Acestea îndrumă jurisprudența instanțelor din întregul sistem judiciar⁵,

¹ *Les voies de recours participent à la recherche du juste* (H. Schubach, *Le recourse en cassation; spécialement en procédure civile neuchateloise*, Imprimerie Henri Jaunin S.A., Lausanne, 1961, p. 13); *ibidem*, p. 20.

² A se vedea G. Canivet, *Formal and informal determinative factors in the legitimacy of judicial decisions: the point of view of the French Court of Cassation*, în N. Huls, M. Adams, J. Bomhoff, *The legitimacy of Highest Courts' rulings*, TMC Asser Press, The Hague, 2009, p. 129.

³ Ch. Rennig, *Subjective Procedural Justice and Civil Procedure*, în K.F. Röhl, S. Machura, *Procedural justice*, Ashgate Publishing Company, Aldershot – Brookfield, 1997, p. 222.

⁴ P.E. Herzog, D. Karlen, *op. cit.*, p. 5; Curtea de casație franceză a fost concepută pentru a veghea la aplicarea legii în mod nepărtinitor, loial și uniform; vocația Curții este aceea de a face legea coerentă, de a asigura ca orice regulă de drept să fie compatibilă cu sistemul întreg, de a stabili standarde (G. Canivet, *op. cit.*, p. 128 și 131). În principiu, nu există în cadrul tehnicii și principiilor recursului la instanța supremă (de tipul recursului în casație) divergență între interesul individual și interesul general (H. Schubach, *op. cit.*, p. 116).

⁵ K. Lemmens, *But Pasteur was French: comments on Mitchell Lasser's The European Pasteurization of French Law*, în N. Huls, M. Adams, J. Bomhoff, *op. cit.*, p. 152 și 153: dacă la începuturile dreptului procesual modern judecătorii erau văzuți ca „*les bouches qui prononcent la loi*” (Montesquieu), opera lor jurisprudențială are astăzi chiar valoare normativă; *ibidem*, p. 159 și 160: atât legislația, cât și jurisprudența sunt elemente constitutive ale dreptului; distincția dintre ele nu mai are în prezent un caracter atât de tranșant (deși importanța precedentului judiciar nu se dezvăluie cu ușurință unui observator din afara sistemului și este chiar neacceptată oficial – M.M. Shapiro, *Courts, a comparative and political analysis*, The University of Chicago Press, 1981, p. 143-147). În sistemele de *common law*, dimpotrivă, judecătorii au un rol fundamental în procesul de legiferare (*lawmaking*), ei creează norme de drept (D.M. Provine, *Courts in the political process in France*, în H. Jacob, E. Blankenburg, H.M. Kritzer, D.M. Provine, J. Sanders, *Courts, law,*

îndeplinind astfel o funcție normativă¹.

Orice ar dispune legea, aceasta trebuie completată. Instanțele aduc interpretările corecte ale textelor legale și realizează coroborările necesare. În multe cazuri, legiuitorul preia orientările jurisprudenței. În niciun caz aplicarea legii nu poate conduce la „injustiție și anomalie”. Și aici interpretarea dată de instanțe este cea care trebuie să aducă soluția adecvată².

Există și sisteme în care căile de atac care sunt puse preponderent ori exclusiv în slujba interesului general al societății. Este, spre exemplu, cazul sistemelor procedurale din Germania³, Danemarca⁴ ori Anglia⁵, unde funcționează tehnica autorizării exercitării căilor de atac.

and politics in comparative perspective, Yale University Press, New Haven and London, 1996, p. 180).

A se vedea și Fr.M. Coffin, *On appeal – courts, lawyering and judging*, W.W. Norton & Company, Inc. – New York, London, 1994, p. 19: în dreptul continental, judecătorii privesc deciziile instanțelor superioare nu ca pe un precedent obligatoriu, ci ca pe un ansamblu de modele de judecată exemplară (*accumulated examples of wisdom in action*); *ibidem*, p. 38: tendința dominantă a instanțelor este aceea de conformare față de soluțiile jurisprudenței anterioare; G. Canivet, *op. cit.*, p. 133: există și *stare decisis* (precedent) în variantă franceză; M.R. Damaška, *The faces of justice and state authority – a comparative approach to the legal process*, Yale University Press, 1991, p. 38: puterea deciziilor curților superioare decurge din cea a argumentelor lor juridice – *tantum valet quantum ratio probat*.

¹ L. Vogel, *Cours suprêmes: comment le filtrage des recours révèle le pouvoir des juges*, Editions Panthéon-Assas, Paris, 2005, p. 7.

² A se vedea M. Storme, *Role and status of the Judiciary as a state power*, în F. Carpi, M.A. Lupoi, *Essays on transnational and comparative civil procedure*, G. Giappichelli Editore, Torino, 2001, p. 36 și 37; a se vedea, pentru relația dintre elaborarea și interpretarea legii, și M. Cappelletti, *The judicial process in comparative perspective*, Oxford University Press, 1991, p. 4-7; *ibidem*, p. 50, pentru aportul jurisprudenței la adoptarea actelor normative în dreptul (administrativ) francez; Fr. Ferrand, *Cassation française et révision allemande: essai sur le contrôle exercé en matière civile par la Cour de cassation française et par la Cour fédérale de Justice de la République fédérale d'Allemagne*, PUF, Paris, 1993, p. 275-278.

³ În Germania, autorizarea se acordă dacă chestiunea de drept supusă judecării este de o importanță fundamentală ori dezvoltarea viitoare a dreptului sau interesul asigurării unei practici unitare fac necesară o decizie a instanței superioare.

⁴ Apelul poate fi autorizat în cauzele care prezintă importanță publică ori a căror soluționare poate ghida practica judecătorească.

⁵ Autorizarea se acordă în litigiile în care se discută o regulă importantă de drept, sau care prezintă importanță pentru interesul general. A se vedea și L.Vogel, *op. cit.*, p. 57-61, 65-67.

Căile de atac mai îndeplinesc și funcțiuni de ordin preventiv și disciplinar. Sub primul aspect, existența căii de atac stimulează derularea unei judecăți corecte și pronunțarea unei hotărâri temeinice și legale, cât și exercitarea prerogativelor procesuale cu respectarea legii, cu prudență și cu bună-credință. Cea de-a doua funcțiune menționată, aflată în strânsă legătură cu cea dintâi, se manifestă prin desființarea actelor nelegale și oferă și un instrument de evaluare a activității judiciare a instanțelor.

Filosofia și sociologia dreptului desemnează prin conceptul de justiție distributivă¹ funcțiunea justiției de a furniza rezultate, soluții în cauzele deduse judecății. O asemenea manifestare a dreptului trebuie să prezinte calitatea de a fi corectă, justă².

Se distinge, pe de altă parte, și calitatea procedurii de a fi corectă în sine, independent de rezultatul ei final³.

Căile de atac asigură îndeplinirea ambelor deziderate⁴.

Ideea necesității și disponibilității unei căi de atac împotriva unei decizii judiciare face parte din conștiința socială⁵. Căile de atac sunt un

¹ În general, sintagma *distributive justice* desemnează corectitudinea unor rezultate distribuite de un sistem.

² K.F. Röhl, în K.F. Röhl, S.Machura, *op. cit.*, p. 1; a se vedea și M.R. Damaška, *op. cit.*, p. 150.

³ K.F. Röhl, *op. cit.*, p. 1, 4; *idem*, p. 6 și 7: o procedură este în sine corectă (sau socialmente acceptabilă) dacă în cadrul ei sunt respectate principiile precum egalitatea părților sau legitimitatea instanței; dacă decizia este argumentată (*ibidem*, p. 10). V.H. Schmidt, *Procedural aspects of distributive justice*, în K.F. Röhl, S.Machura, *op. cit.*, p. 173: corectitudinea procedurală substanțială este apreciată prin prisma amplitudinii ariei chestiunilor care pot fi supuse examinării într-un ansamblu instituționalizat de reguli; ea este adecvată dacă sunt îndeplinite, între altele, criteriul posibilității verificării activității celui care adoptă o decizie (*accountability*) și cel al existenței unor posibilități de corectare sau desființare a deciziilor (*reversibility*) – *ibidem*, p. 174 și 175.

⁴ K.F. Röhl, *op. cit.*, p. 10; C. Rennig, *op. cit.*, p. 221 și 222 (reducerea posibilităților de exercitare a căilor de atac în sistemul german a redus gradul de percepere a procesului civil ca fiind o procedură corectă); accesul la instanțele de control este un factor al legitimității (sociale) a acestora (A. Pinna, în N. Huls, M. Adams, J. Bomhoff, *op. cit.*, p. 177 și 179); *ibidem*, p. 180: accesul justițiabililor la instanța supremă generează autoritatea acesteia și considerația instanțelor inferioare.

⁵ P.E. Herzog, D. Karlen, *op. cit.*, p. 8; F.M. Coffin, *op. cit.*, p. 327 (calea de atac este văzută ca o a doua șansă de cel care pierde); M.M. Shapiro, *op. cit.*, p. 49: unul dintre efectele existenței unei căi de atac se manifestă și pe plan psihologic și social, furnizând, din această perspectivă, o „cale de ieșire”, un mijloc de protecție pentru cel care pierde procesul – acesta va putea părăsi sala de

element vital al unui sistem de justiție „civilizat”¹.

S-a formulat observația² că societățile contemporane au devenit extrem de conflictuale. Pe de altă parte, că a dispărut autoritatea prin sine evidentă a normei legale. Toate forurile care își asumau în mod tradițional roluri de îndrumători (familia, școala, biserica, legiuitorii) par a fi abdicat de la misiunea lor ori par depășite în fața constantelor modificări ale valorilor.

De aceea, cetățenii recurg într-o măsură din ce în ce mai mare la sistemul judiciar.

Acesta este însă afectat în ultimii ani, pe toate meridianele, de un fenomen de criză fără precedent³. Supraîncărcarea instanțelor⁴, întâzierile în soluționarea cauzelor⁵, costurile pe care procesele le implică⁶ sunt forme de manifestare ale acestui fenomen⁷.

judecată cu fruntea sus, anunțând că va face apel, iar apoi, acasă, va putea să înceapă să accepte faptul că a pierdut (*accept his loss slowly, privately, and passively by failing to make an appeal*). *Ibidem*, p. 52 (*the right to 'take the case all the way to the Supreme Court' provides even greater catharsis for the loser*).

¹ F.M. Coffin, *op. cit.*, p. XVII; după H. Schupbach, *op. cit.*, p. 19 – existența căilor de atac decurge din fenomenul de autocorecție prezent în cadrul tuturor ramurilor dreptului.

² M. Storne, *op. cit.*, p. 32.

³ A se vedea H.E. Chodosh, *Global justice reform – a comparative methodology*, New York University Press, 2005, p. 5, 68-78 și *passim* (pentru o analiză dedicată situației grave a justiției în India și Indonezia); *ibidem*, p. 67 și 95 – mențiuni despre situația unor sisteme judiciare precum Rusia, Anglia, Italia; a se vedea și F.M. Coffin, în *loc. cit.*; A.A.S. Zuckerman, *Reform in the shadow of lawyer's interests*, în A.A.S. Zuckerman, R. Cranston, *Reform of civil procedure*, Clarendon Press, Oxford, 1995, p. 61 și 62; M. Zander, *Why Lord Woolf's proposed reforms of civil procedure should be rejected*, în A.A.S. Zuckerman, R. Cranston, *op. cit.*, p. 80.

⁴ A se vedea M. Cappelletti, B.G. Garth, *op. cit.*, p. 3 (*mass justice – fenomenul de supraîncărcare a justiției – reclamă eficientizarea sistemului*).

⁵ A se vedea I.R. Scott, *Caseflow management in the Trial Court*, în A.A.S. Zuckerman, R. Cranston, *op. cit.*, p. 2, 7 și 8. Întârzierile se datorează inclusiv judecății în căile de atac (n.n.), sau cu precădere acestora (M.R. Damaška, *op. cit.*, p. 145).

⁶ Justiția din lumea occidentală, confruntată cu provocările din ultimele decenii, a fost descrisă ca fiind „un produs de lux”: *it is a finished product of great beauty, but entails an immense sacrifice of time, money and talent* (M. Storne, *op. cit.*, p. 39).

⁷ A se vedea și C.H. van Rhee, R. Verkerk, *Civil procedure*, în J.M. Smits, *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, Cheltenham, 2006, p. 126.

Una dintre căile de depășire ale acestei situații a fost identificată în eficientizarea activităților judiciare¹. În materia căilor de atac se recurge din ce în ce mai frecvent la instituirea unor bariere ori filtre care să îngreuneze accesul la aceste instrumente și la instanțele de control: autorizarea exercitării căii de atac² ori instituirea unor criterii de admisibilitate (plafoane valorice, interesul general) etc.³

Noul nostru Cod de procedură civilă implementează și el o serie de politici inspirate de aceste noi tendințe.

III. Elemente de ordin istoric privitoare la căile de atac

1. Dreptul roman

Originea atestabilă a conceptului de cale de atac și tehnicile utilizate în cadrul acestei instituții se regăsesc în dreptul roman⁴.

Evoluția acestor instrumente a avut loc în cadrul unui proces îndelungat⁵.

Inițial, în dreptul roman nu exista noțiunea de *major potestas* și nici aceea de cale de atac. Sentința unei instanțe era finală și avea completă autoritate⁶.

¹ A se vedea R. Cranston, *The Rational Study of Law: social research and acces to justice*, în A.A.S. Zuckerman, R. Cranston, *op. cit.*, p. 33 și 34.

² Practică în Germania, Danemarca, Anglia.

³ A se vedea L. Vogel, *op. cit., passim*; P.E. Herzog, D. Karlen, *op. cit.*, p. 56 (*screening devices*). A se vedea însă și C. Rennig, *op. cit.*, p. 221 (într-un sondaj din 1988, 83% dintre cei chestionați au răspuns că preferă posibilitatea de a avea acces la câteva grade de jurisdicție deși aceasta ar conduce la judecarea unei cauze de-a lungul mai multor ani); *ibidem*, p. 222 (în general, existența căilor de atac obligă instanțele inferioare să se conformeze practicii celor de grad superior; reducerea posibilităților de atacare a hotărârilor poate genera divergențe în practica instanțelor inferioare).

⁴ *The civil law, in all of its variations, has as its bedrock the written law and legal institutions of Rome* – J.G. Apple, R.P. Deyling, *A Primer on the Civil-Law System*, Federal Judicial Center, Washington, DC, 1995, p. 3. În același sens, M.M. Shapiro, *op. cit.*, p. 126. A se vedea, pentru o serie de referințe la sisteme anterioare, F.M. Coffin, *op. cit.*, p. 328-334; H. Schupbach, *op. cit.*, p. 57.

⁵ Pentru expunerea sistematică și detalii privitoare la această evoluție, pe care le vom urmări în cele ce urmează, a se vedea în primul rând P. Calamandrei, *La cassazione civile*, Fratelli Bocca, Italian Book Co., Torino, New York, 1920, vol. I, p. 13-70. A se vedea și A. Engelmann, *A history of continental civil procedure*, John Murray, London, 1928, p. 366-373.

⁶ A se vedea și H. Schupbach, *op. cit.*, p. 58.

Nu era realizată deplin nici distincția între judecată (*judicium*) și raporturile juridice private, între sentință și un act juridic. Ca atare, se considera că și în materia acestor instituții procesuale se pot aplica corective create pentru dreptul substanțial, precum nulitatea și *restitutio in integrum*¹.

Nulitatea era sancțiunea aplicabilă unui act lipsit de elementele ori caracterele sale constitutive. În plan procesual, apare astfel distincția dintre o sentință validă și una lipsită de validitate.

Caracterul nonvalid al unei sentințe era determinat de existența unor nereguli în activitatea de judecată (*errores in procedendo*)². Această hotărâre însă, *nulla sententia*, era considerată pur și simplu ca inexistentă pentru ordinea juridică, nefiind necesară pronunțarea unei alte hotărâri care să declare nulitatea.

Ulterior, apar și mijloacele procedurale care fac posibilă declararea inexistenței juridice a unei sentințe existente materialmente. Este consemnată, astfel, prezența unei *actio revocatoria* și a unui instrument denumit *revocatio in duplum*³ sau *in duplum ire*. De asemenea, reclamantul căruia i se respinsese acțiunea putea să o exercite din nou, iar dacă se invoca *exceptio rei judicatae*, putea răspunde, la rândul său, cu *replicatio nullitatis*.

Mai târziu, sancțiunea nulității a fost extinsă și la greșeli de conținut al hotărârii, putând fi supusă reexaminării *incerta sententia* – cea din al cărei dispozitiv nu se putea înțelege care era decizia judecă-

¹ *Restitutio* era, în dreptul material, instrumentul destinat înlăturării efectelor leziunii, considerată contrarie echității. A se vedea și E. Garsonnet, Ch. Cézard-Bru, *Traité théorique et pratique de Procédure Civile et Commerciale en justice de paix et devant les Conseils de prud'hommes*, Librairie de la Société du Recueil Sirey, Paris, 1915, p. 11.

² Cauze de nulitate erau violența (*vis*) exercitată împotriva judecătorului, coruperea acestuia, nelegala constituire a procesului, falsitatea unei probe, pronunțarea hotărârii de către un judecător care nu avea capacitatea ori competența de a judeca, pronunțarea hotărârii în absența părților, într-un alt loc decât cel în care în mod obișnuit aveau loc judecățile ori într-un loc nepublic, darea unei hotărâri *contra rem prius judicatam* ori cu exces de putere etc. (a se vedea P. Calamandrei, *op. cit.*, p. 18-21).

³ *Revocatio in duplum* permitea invocarea unor vicii ale hotărârii, inițial prin intermediul unui *vindex* care invoca nulitatea, ulterior direct de către părătul obligat prin hotărâre, sub sancțiunea plății, în cazul eșecului acestui demers, a dublului valorii obligației – *poena dupli* (a se vedea P. Calamandrei, *op. cit.*, p. 22-25; a se vedea și P.F. Girard, *Manuel élémentaire de Droit Romain*, Librairie Arthur Rousseau, Paris, 1918, p. 1067).

torului, și sentința prin care partea era obligată la o prestație imposibil de îndeplinit (*cui pareri rerum natura non potest; impossibile praeceptum*)¹.

Timp îndelungat, dreptul roman a fost preocupat exclusiv de aspectele formale, procedurale, ale judecării și hotărârii. În mod surprinzător, validitatea hotărârii nu depindea de corectitudinea, de justetea ei, de soluția asupra fondului litigiului. Eroarea de judecată nu putea fi atacată, fiind echivalentă, pentru părți, cu un „caz fortuit iremediabil”².

Această viziune începe să se transforme odată cu apariția distincției între aspectele de drept (*jus, quaestio juris*) și cele de fapt (*factum, quaestio facti*) ale cauzei. Nereguli precum încălcarea sau greșita aplicare a legii ori refuzul aplicării legii³ încep să intre și ele sub incidența principiului nulității, fiind posibilă semnalarea acestor nereguli prin exercitarea unui remediu denumit *intercessio*⁴.

Corectarea erorilor de fapt devine posibilă odată cu apariția ierarhiilor politico-administrative din perioada Imperiului. Acest fenomen permite și apariția căii de atac denumite *appellatio*⁵, similară cu cea din dreptul procesual modern: aparatul statului își asumă funcția jurisdicțională; funcționarul de rang superior poate controla activitatea celui

¹ P. Calamandrei, *op. cit.*, p. 28, 29 și 40.

² *Ibidem*, p. 29 și urm.

³ Este sancționată încălcarea a ceea ce se numește *jus constitutionis* (dreptul obiectiv), iar nu încălcarea *jus litigatoris* (dreptul subiectiv) – P. Calamandrei, *op. cit.*, p. 47-53. Constituțiile imperiale constituiau principalul izvor de drept în perioada postclasică (M. Guțan, *Drept privat roman*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2003, vol. I, p. 39).

⁴ P. Calamandrei, *op. cit.*, p. 54 și 55, 60-62 (intercesiunea avea ca temei principiul *par majorve potestas plus valeto*). A se vedea și P.F. Girard, *op. cit.*, p. 1067: dreptul de intercesiune, odată ce era exercitat de consul, iar mai târziu de tribun și de pretor, oprea executarea dispozițiilor dintr-o hotărâre, chiar dacă aceasta era pronunțată de un magistrat de același grad; *vefo*, prin care se oprea executarea unei hotărâri prin intervenția unui magistrat egal în grad cu cel care a pronunțat hotărârea (V.G. Cădere, *Tratat de procedură civilă*, Ed. Cultura Națională, București, 1928, p. 379), pare a fi același remediu.

⁵ A se vedea P. Calamandrei, *op. cit.*, p. 63-72. Una dintre ipotezele referitoare la instituția din care s-ar fi desprins apelul indică, în acest sens, *provocatio ad populum*, prin care un cetățean roman cerea unei Adunări a concetățenilor modificarea unei decizii prin care fusese condamnat la pierderea vieții, libertății, a unor drepturi sociale ori politice, sau la o pedeapsă corporală (a se vedea G. Mousourakis, *The Historical and Institutional Context of Roman Law*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, 2003, p. 145).